

A 100 éves Faludy

Minden idők legidősebb magyar költője, irodalmára volt. Még kilencvenhatodik évében is alkotott. A Pokol tornácán című – már csak halála után megjelent – kötetének kéziratán túl versek is születtek tollából az utolsó esztendejében. Emellett – gondoljunk csak váratlan nősülésére, s ifjú nejevel készült még váratlanabb fotóinak sajtómegjelenésére – a polgárpukkasztó képességét is mindvégig elevenen tartotta, nem hagyta abba azt holmi rövidesen várható elhalálozás okán. Lehetett szeretni (élete alkonyán minden létező elismerés utolérte) és lehetett viszolyogni, fanyalogni az életművén, azt azonban mindenkinek el kellett – és el kell – ismerni, hogy megkerülhetetlen a XX. századi magyar líra taglalásakor. Rendíthetetlen humanizmusa, a nyomorító hatalmakkal való következetes szembenállása, harca, azaz emberi tisztessége és helytállása is vitathatatlan.

Száz éve, 1910. szeptember 22-én született egy budapesti zsidó családban. A főváros híres faszori evangélikus gimnáziumában érettségizett, majd Bécsben, Berlinben, Párizsban és Grazban folytatott egyetemi tanulmányokat. Megtanult latinul, görögül, németül, franciául, sőt provanszál nyelven és spanyolul is. Ifjú korában a régi francia líra szerelmese lett. Műfordítóként (egyesek szerint műferdítőként) először 1937-ben jutott ismertségre, s rögtön országos botrányt kavart. A francia költő-csavargó, Villon verseit ültette át magyarra. Nem egyszerűen lefordította, hanem alapanyagként felhasználva a maga ízlésére gyúrta a hazánkban akkor még kevésbé ismert szerző műveit. Az eddig több mint negyven – köztük néhány kalózvállalkozásként megjelent – kiadást megélt kötet semmi máshoz nem fogható, máig tartó sikere jelzi, érdemes volt a XV. század poétáját érzelmileg közelebb hozni a ma emberéhez. Egyébként Heinrich Heine Németországát is hasonló mód költötte át magyarra, amely szintén 1937-ben jelent meg. A különös eljárása által felkorbácsolt vitákat ezzel az aforizma-szerű kijelentéssel zárta le: „Minden fordítás hamisítás, miként minden átköltés is az.”

Saját hangján, verseivel először a Független Szemlében és a Magyar Hírlapban jelentkezett még az 1930-as évek elején, első önálló verseskötönyve, *A pompeji strázsa* pedig 1938-an került boltokba. Ekkor adták ki középkori himnuszfordításait, valamint az európai költők műveiből összeállított műfordítás-antológiáját is. Sokáig nem élvezhette sikerét, az év május 29-én ugyanis hatályba lépett „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló 1938/XV. törvénycikk, az úgynevezett első zsidótörvény. Nem kívánta megélni a hatását, s főleg megvárni a következőket. Ady Bakonyába, Párizsba menekült, de amikor Hitler katonái már az Eiffel-toronymnál és a Diadalívnél masíroztak, ő Francia Marokkóban (Casablancában), majd az Egyesült Államokban keresett menedéket, illetve feladatokat.

Az antifasiszta polgári ellenállás, a Károlyi Mihály által orientált Szabad Magyar Mozgalom egyik motorja lett. A New York-i székhelyű szervezet titkáraként dolgozott, s a mozgalom *Harc* című lapjának szerkesztője volt. Önkéntesként belépett az amerikai hadseregbe is. Előbb német és francia történelmet tanított az ellenséges hát-

országokba irányított amerikai katonáknak, majd a légierő kötelékében a japán-frontra helyezték át. Ekkor fordult meg Haitin, Új-Guineában és a csendes-óceáni szigeteken. Később ismét nyelvtudására volt szükség: katonai szótárak összeállításában vett részt, majd 1945. decemberi leszereléséig egy hadilap, a Yank belső munkatársa volt. Közben persze minden helyszínen verset írt, minden megélt élethelyzetét és életérzését lírai lenyomatok őrzik. A *Petőfi Irodalmi Múzeum Faludy-centenáriumra* rendezett kiállításán egy érintőképernyő segítségével rá lehet bökni azokra a településekre a világtérképen, ahol megfordult, s a gépagy máris jelzi, mely versei születtek az adott helyszínen. Harminckilenc évet töltött emigrációban, sok országnak sok városa adott számára élményt, ihletet.

Először hét év távollét után tért haza. A koalíciós idők szabadságlázában élő nemzet, s gazdaságilag tönkrement, a valóságos és társadalmi romeltakarítás időszaka várta. Szociáldemokrataként a Népszava kínált neki állást, a lap irodalmi szerkesztője lett. Franciaországban, Afrikában és Amerikában írt három verseskötönyvének rövid kivonataként, s hazatérte utáni első verseivel 1947-ben jelent meg a kuruc bujdosók nótáját idéző *Őszi harmat után* című kötet. Az irodalombarátok igazán ekkor szembesültek vele, hogy kényszerű távolléte során merre járt, s milyen irányban teljesedett tovább a költészete. A „fordulat éve” után a pártos költészet követelményei között mindez már korszerűtlen, öncélú lírának ítéltetett. Az Írószövetségben is egyre görbebben néztek rá... Amikor a szociáldemokrata vezetőket sorra letartóztatták, már sejthette, hogy ő sem maradhat

ezen a körön kívül. Egykori nyugati emigránsként s amerikai katonaként bármelyik konstruált per kulcsfigurájává léptethetik elő. De ekkor is ír, a rettegek közepette, s nem tagadja meg önmagát. Minden költőtől Sztálin-köszöntő verset kértek a generalisszimusz 70. születésnapjára. Ő névtelenül a Walesi bárdokat adta postára, de megírta a maga diktátorelles költeményét is (Óda Sztálin hetvenedik születésnapjára). „Zsuzsának, anyámnak nem olvastam fel a verset – emlékezett később vissza –, nehogy kétségbe essenek miattam. De mit tegyek a kéziratral? Megtanultam kívülről a verset, aztán bementem a Nemzeti Múzeum könyvtárába, kivettem az 1848-49-es szabadságharc egyik napilapját, és versemet oly módon másoltam bele a régi újságpéldányba, hogy a vers egyes betűinek megfelelő egy-egy betűt aláhúztam ceruzával, mégpedig hátulról előrefelé, oldalról oldalra. Hazafelé menet, a múzeum lépcsőjén összetéptem kéziratomat, és a kézirat darabkáit sorra dobtam az utam mentén nyíló csatornanyílásokba. Két-három cafatot mindegyikbe, nem többet.”

1950 nyarán az Államvédelmi Hatóság emberei valóban letartóztatták. Fizikai és lelki kínzásban egyaránt volt része, de a trockista-titoista összeesküvés, illetve kémszerep koholt vádjával végül mégsem utalták bíróságra – ismeretlen okból, talán újabb, magasabb tisztséget betöltött személyek bezsupplása miatt – megváltozott a tervezett konstrukció, így Recskre, a leghírhedtebb kényszermunkatáborba internálták. Huszonöt évre – amiből végül „csak” három lett. Hogy milyen szörnyűségeket kellett neki és sorstársainak átélnie arról a *Pokolbéli víg napjaim* című visszaemlékezésében érzékletesen számot ad.

Sokakban él a kép, ahogy Radnóti a legendás kis noteszében, amikor a láger éjszakára elcsendesül „sort sor alá tapogatva” írja „a homályban a verset”, s hogy minden nyelven ráírja az első lapra, hogy azok egy magyar költő versei, juttassák el Budapestre, ha megtalálják. A legalább szellemi túlélésért küzd, tudja, hogy költőként ő hivatott, ezért az ő kötelessége megörökíteni a borzalmakat. Faludy – egy másik, de sajnos nagyon is rokonítható helyzetben – szintén a megsemmisüléssel, s e küldetéssel nézett farkasszemet. Neki azonban az éber örök miatt ceruza és papírlap sem jutott. Mégis verseket írt, s módot kerített rá, hogy kijátssza a sorsot. „Versírásban ugyanazt a módszert használtam, mint az Andrassy út 60.-ban: negyven-ötven sort gondoltam ki minden nap, és egy-egy új rím után háromszor elmondtam magamnak mindazt, amit aznap csináltam, reggelként pedig az egész penzumot. Szabályos, megtervezett verskötetet dolgoztam, ahol a versek sorrendje fontosnak tűnt. Éppen ez volt a bökkenő: rabtársaim, úgy reméltem, megtanulják kívülről költeményeimet, hogy kihihessék a világra; de senkitől sem kívánhattam, hogy a tartalomjegyzéket bevágja. Hosszabb töprengés után rájöttem, hogy a verseket az ábécé betűivel kezdem. A-tói Z-ig, s így

a versek sorrendje száz évvel halálom után is nyilvánvaló lesz.” (A *Börtönversek 1949–1952. Az ávo pincéjében és Recskén* című kötet 1983-ban Münchenben jelent meg, s azóta több kiadást is megélt.)

Nagy Imre első kormánya idején felszámolták a recski tábor, szabadon engedték a foglyokat. Ismét műfordításokból élt. 1956-ban felvették az Írószövetségbe, és a Népszava is visszahívta. Azután megint, ezúttal jóval hosszabb emigráns lét következett. Angliában, Olaszországban, Máltán, az Egyesült Államokban és Kanadában élt. A Magyar Írók Szövetsége Külföldön nevű szerveződés alapító- és vezetőségi tagja, több mint négy évig a legjelentősebb nyugati magyar sajtótermék, az Irodalmi Újság felelős szerkesztője volt: öt évig a londoni PEN Club titkáráként dolgozott, vendégtanár volt a New York-i Columbia, a New Jersey Montclair, a philadelphiai, a québeci egyetemen. 1967-től 1989-ig Torontóban élt, az ottani egyetemen is tanárkodott. Részt vett az Ötágú síp és a Szivárvány című folyóirat szerkesztésében. Az Irodalmi Újság mellett többek között az amerikai Népszavában, az uruguayi kiadású Tárogatóban, a bécsi Magyar Híradóban, a Haifai Szemlében és a Menorah című folyóiratban és a Magyarok Világlapjában jelentek meg rendszeresen írásai. Nagyhatású *Emlékkönyv a rótt Bizánctól* című verseskötetét Londonban (1961), a *Levelek az utókorhoz* címűt Torontóban (1975), *Összegyűjtött verseit* New Yorkban (1980) adták ki.

A rendszerváltáskor újra hazatelepült, s fürdött a népszerűségben. Divattá lett ismerni és ismerettségével hivalkodni. A hazai irodalom és közélet egyik legtekintélyesebb személyisége lett. Nem a szaporodó hivatalos elismerések, hanem az egy-egy könyvheti dedikálásánál hosszan kígyózó sorok jelezték számára, hogy valóban hazaérkezett. Aminek különösen örült – számtalanszor eldicsekedte –, hogy a fiatalok mennyire a magukénak érzik költészetét, s egyetemről egyetemre hívják beszélgetésekre maguk a hallgatók.

Alighanem ez volt utolsó nagy alkotói korszakának legfőbb ösztönzője. A *Jegyzetek az esőerdőből*, a *200 szonett*, a *100 könnyű szonett*, a *Vitorlán Kekovába*, a *Jegyzetek a kor margójára*, a *Pokolbéli napjaim után*, a *Faludy tárlata: Limerickek* és fordításkötetei is jelzik, hogy a hazatalálás mekkora alkotói energiát szabadított fel benne, és milyen széles olvasói igényeket teremtett.

A születésük kilencvenhatodik évfordulóján számos egykori ünnepelt pályatársának már szinte egész életműve feledésbe merült, ő pedig még csak ekkor indult el az örökkévalóságba. Ady után ő lehetett az első költő, aki annak biztos tudatában hajthatta le a fejét, hogy ifjú szívekben él... Világra jött századik évfordulóján – hiszen még csak négy éve halott – még igen eleven a személyes varázsa.

Az idő még nem kezdte meg vele szemben végső ostromát.

Hegedús Sándor

Kínai vers: A gázló

Ha nagy az ér és mély a gázló:
a lányok némán járnak át,
szemük a bús nősorsot gyászoló
s a vízben elmaradt ruhájuk
utánuk leng mint ólom-zászló.

De ha az ér bokáig ér:
övükig emelik a szoknyát,
kacér szemük álomban él,
arany combjukat ezüst vízben
legyezgeti a nyári szél.

Halottak napja

Elnéztem régen, ahogy nagy sorokban
indult a temetőbe a menet,
őszirózsával, könnyekkel, szatyorral,
hogya a holtakkal beszélgessenek.

Volt, aki apró széket vitt magával,
a másik ásót vagy kis gyermeket,
– az enyimek széthulltak a világban –
most nézem őket s elkeseredek.

Mert évről évre kevesebben mennek,
fiatal ritkán; csak az öregebbek.
A sírokon gyertyák is alig égnek,

nincs sóhajtás, nem mondanak imát –
feladták a halttal a közösséget,
és feladja önmagát a világ?

Görög halász sírjára

IV. század Kr. e.

Therisz, ki dolgát nem hagyhatta másra
s a hullámok közé ment aratásra
halászember volt és nem méd király,
ki csónakon, nem széplegényű gályán,
de zord habok között s a szél dagályán
munkálkodott, akár a sok sirály.

Redős arccal, szemtől-szembe a nappal
bolygott az árban, mely tejszín volt nappal,
borvörös, mélyzöld, türkiz vagy achát,
ezüstös és koromfekete éjjel,
s hetvenszer látta búsult eb-szemével
az Arcturus vésztojósó csillagát.

A víz lett göncös nászi kerevetje
s az álnok tenger is viszontszerette,
munkájánál nem érte soha baj,
de holdtöltekor, késő agg korában
lett sorsa, hogy kihúnyjon sátorában
mint lámpás, melyből kifogy az olaj.

S mert nem volt neje, öccse, fia, lánya
e sírt szomszéd halászok karja vájta,
mézet tettek rá, illatos füvet
egy alkonyon, mely tiszta volt és kéklő,
s aztán rádobták még szerelmük végső
ajándékául olmos könnyüket.

Legszépebb bolgár versek

A történet régi, de nem minden tanulság nélkül való. 1937 nyarán íróasztalomnál ültem és dolgoztam. Iszonyatosan meleg volt. Még szerencse, hogy egyik ismerősöm előző télen Hawaiból fürdőnadrágot hozott ajándékba. Az ilyet manapság bikininek hívják. Akkoriban az ember nem vehette fel az uszodában, mert közbotrányt okozott volna. Itthonra jó lesz, gondoltam, úgysem jön senki. Mire felhúztam, csengettek. Alighanem a délutáni postás! Az ajtó előtt két apáca állt, egy szép öreg és egy nagyon csúnya fiatal. Amikor megpillantottak, szégyenkezésükben eltakarták arcukat. Két pengő volt minden vagyonom; az egyiket odaadtam.

A Jegyzetek a kor margójára című, 1994-ben Budapesten kiadott Faludy-kötetben jelent meg.
(Kiadó: Magyar Világ)

Rövidesen újra csengettek. Kilestem az ajtóresen. Nálam vagy 10-12 évvel idősebb, mintegy 36 éves, barna képű, „zömök” férfi vagy inkább vadember állt odakint. Némi habozás után kinyitottam az ajtót. „Szerbuc, Gyuri”, mondta és levelet nyújtott át. Ilylész Gyula írta. „Nem tudok mit kezdeni ezzel a bolgárral. Te talán tudsz. Ha nem, úgy meneszd.” Erre beengedtem. Hatalmas kéziratköteget tartott hóna alatt, íróasztalomra tette és bemutatkozott. Boikliev Dimónak hívták. Mintegy 300 bolgár verset fordított magyarra, de a szöveg javításra szorul. Ezt reméli tőlem, mert élete is ettől függ. Szörnyű magyarsággal beszélt, de tökéletesen érthetően.

Kinyitottam a becsomagolt kéziratot. Legszépebb bolgár versköltemények – hangzott a nem túlságosan vonzó cím. A gyűjtemény vagy ötven népdallal kezdődött. Beleolvastam az egyikbe. Az első négy sor szövegét soha többé nem felejtettem el:

*Megtudtam hogy úgy van,
csudájó a csók,
lányok a bokúrban
szerelem szép csábjelét adjók.*

Ezután a bolgár költészet jelesei következtek időrendben. Hriszto Botev egyik versének kezdete is örökre emlékemben maradt:

*Le veletek, ti papokok, ti
görögkeleti állatokok,
miattatok van minálunk
rettenetes állapotok.*

Bár vigyáztam arcidegeimre, Boikliev észrevette, hogy nincs szándékomban a javításokat elvállalni. Közben levetette kabátját, nyakkendőjét és ingét is, anélkül, hogy engedélyt kért volna, de hát – én is meztelen voltam. Mikor befejeztem a kézirat átlapozását és vissza akartam adni az egészet, szót kért. Elmondta, hogy Várnában született és – más néven – a bolgár anarchista tagja volt. Több merényletet hajtottak végre. A katonaság hat társával együtt elfogta és mindnyájukat agyonlőtte Plovdiv mellett egy réten. Ahogy ezt mondta, felállt, és megmutatta mellét, három, szoroson egymás melletti gépfegyverbelövésrel szíve fölött, meg hátát lapockája alatt, ahol a golyók kijöttek.

Ő élte egyedül túl: jólelkű paraszt talált rá, vitte fel háza padlására és hozta rendbe hosszú hónapok alatt, a helyi orvos segítségével. Ezután – más néven – egy ideig a bolgár hadügyminisztériumban teljesített szolgálatot, mint hivatalnok, de félt, hogy felfedezik, és átjött Magyarországra. Beiratkozott a debreceni Mezőgazdasági Főiskolára. Vizsga után, néhány héttel ezelőtt vagy harmincan, lányokkal együtt, kimentek ünnepelni a gazdaságra. Ő készített nekik remek ételt salátából, retekéből, zellerből, hagymából, uborkából, tejfölből és juhtúróból. Táncoltak és reggel 2 óra táján mindnyájan érezték, hogy sürgősen ki kéne menni.

Arnyékszék csak egy volt ötven embernek, amiért legtöbben a ház mögé, a salátaültetvényre mentek ki, aztán aludni feküdtek a díványokra és lócákra. Még aludtak, mikor hajnalban egy másik tanítványrészelg leszedte és kivitte a piacra a salátát. Iszonyú botrány keletkezett Debrecenben és őt kidobták – bár harag nélkül – az intézetből. Most itt van Budapesten, megélhetés híján. Azt mondták néki: ha bolgár antológiát ad ki magyarul, el tudják helyezni mint bolgár tanítót. Én vagyok utolsó reménye.

Erre nem tehettem mást, mint hogy elhelyezzem a bolgár versköteget íróasztalomban jobbra lent és megmondjam Dimónak: jöjjön el az első két versfordításért pontosan egy hét múlva. Időközben megfellelkeztem a rémes költeményekről és amikor Dimó egy hét múlva megjelent, leültettem és miközben belepislogtam íróasztalom nyitott jobb oldalába, gyorsan lefordítottam az írógépbe két verset. Egy hét

múlva Dimó eljött a következő két versért. Az előző két versből az egyik a Népszava, a másik az Új Magyarország előző vasárnapi számában jelent meg. Mikor csodálkozásomat fejeztem ki a két ellentétes pártállású hírlap miatt, kijelentette: ő anarchista, néki szociáldemokrata és nyilas „tök- és dögmindegy”.

Ez így ment tovább, hétről hétre két-két verset fordítottam. Hírlapokban és folyóiratokban jelentek meg szüntelenül. Baj csak nagyritkán akadt, amikor például Fodor, az Új Idők szerkesztője felhívott telefonon és megkérdezte: miért Boikliev álnéven küldöm néki fordításaimat? Dimó pedig úszott a dicsőségben: a Turáni Társaság tagjává választották mint bolgárt, és néhány hónap múlva bolgár nyelvet és irodalmat tanított a pesti egyetemen, hová én lábammat se tehettem be. Ugyanakkor őszinte és hűséges barátom maradt, és tiltakozásom ellenére újabb és újabb ajándékokat hozott, illetve hagyott ajtóm előtt; egyszer egy gyönyörű bolgár szamovárt.

1938 tavasza táján elmondta, hogy szeretné kiadatni magyarul a bolgár antológiát. Ehhez sok pénz kell. Lefordította tehát József főherceg fia, József Ferenc főherceg szerencsétlen darabját, a Várnai csatát bolgárra. A napokban fölmege József főherceghez, a Tudományos Akadémia elnökéhez, és ajánló levelet kér a darab részére Borisz bolgár királyhoz – hadd adja elő a bolgár Nemzeti Színház ezt a szemetet, ha már a magyar Nemzeti Színház nem adja elő. Fáradozásáért megkéri majd a főherceget: segítse a bolgár antológia kiadását.

Dimó útjának eleje Szófiában sikeresnek ígérkezett. Borisz király elolvasta rokona ajánlólevelét és utasította a Nemzeti Színház igazgatóját, hogy 24 órán belül olvassa el a darabot, és aztán adassa elő. Másnap délelőtt a színingazgató irodájában fogadta Boiklievet, aki már nem félt Szófiában. Az igazgató elmondta, sok gyenge darabocskát adtak elő, de ilyen szemetet még nem. Sebaj, mert ő a király rendületlen híve: előadatja és megrendezi a Várnai csatát. De a bemutató után másnap ide – ezzel az ablakkeresztre mutatott – köti fel magát. Ekkora önfeláldozás láttán Dimónak könny szökött szemébe. Vodkát kezdtek inni kettesben, egyre többet ittak, röhögtek és darabokra tépték a Várnai csata bolgár fordítását.

József főherceg ennek ellenére megszerezte a szükséges pénzt és a Bolgár antológia Boikliev Dimó fordításában több ezer példányban jelent meg 1938 könyvnapiján. Vásárlását az iskoláknak kötelezővé tették, de egyébként is jól fogyott. Az ország nagyobb könyvtáraiban ma is megtalálható és irodalmi lexikonok bőkezűen írnak róla. Az Athenaeum tradicionális könyvsátrát hátrább helyezték és a Körút-Rákóczi út sarkára Dimó sátra került. Előtte bolgárkertészek leányai álltak nemzeti egyenruhában. Dimó könyvei közt egyedül ült a sátorban, a három falon Kropotkin herceg, Bakunin és Nesztor Machno nagyméretű arcképe lógott. „Mit mondasz, ha valaki megkérdi, kik ezek?” – tudakoltam. „Azt mondom: ezek nekem bulgár parasztnagyapákok” – felelte.